

Investigating the Use of School Visuals in the Sultan Abdulhamid II Digital Collection of the U.S. Library of Congress in History Teaching

Ali Yalçın^{1,a,*}

İsmetpaşa mahallesi samyeli sokak. No:1/3 Yalova, Türkiye
**Corresponding Author*

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 29.11.2023

Accepted : 31.12.2023

Keywords:

US Library of Congress
Abdulhamid II
Digital resources
Visual evidence
History topics
Teaching

ABSTRACT

This study aims to analyze the school visuals in the Sultan Abdulhamid II Digital Collection at the US Library of Congress and to evaluate the potential of these visuals in teaching history subjects. The research was designed according to the case study, one of the qualitative research methods, as it is based on an introductory, exploratory, cross-sectional and historical literature review involving a specific date. The data of the study consisted of school (middle school, high school, private school) images taken between 1880-1893 in the Sultan Abdulhamid II Digital Collection at the US Library of Congress. The images in the collection contain unique resources that can contribute to history teaching. The research aims to provide information on how these images can be used effectively in teaching history subjects by analyzing their content, school levels and possibilities of use as teaching materials in a descriptive way. In this context, by focusing on the potential of the digital collection in the US Library of Congress to bring new perspectives to history teaching, it offers an important resource to experts and teachers in the field of education. According to the results of the study, it is predicted that the school visuals in the Abdulhamid II Digital Collection can be a supportive tool for teaching history subjects to students. It is thought that they can be used especially in the subjects of national cultural elements and historical cultural remains in the field of culture and heritage learning in the social studies course. In addition, it can be said that it is appropriate to use the subjects related to the education system and schools during the reign of Abdulhamid II in the 11th grade history course in secondary education. In this context, the use of digital resources in the teaching process is recommended.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(2): 188-198, 2023

Amerika Kongre Kütüphanesi Sultan II. Abdülhamid Dijital Koleksiyonundaki Okul Görsellerinin Tarih Öğretiminde Kullanımının İncelenmesi

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Geliş : 29.11.2023

Kabul : 31.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Amerika Kongre Kütüphanesi
II. Abdülhamid
Dijital kaynaklar
Görsel kanıt
Tarih konuları
Öğretim

Bu araştırma, Amerika Kongre Kütüphanesi'nde bulunan Sultan II. Abdülhamid dijital koleksiyonunda yer alan okul görsellerinin incelenmesini ve bu görsellerin tarih konularının öğretiminde kullanımının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma, desen olarak tanıtıcı, keşfedici, belli bir tarihi içeren kesitsel ve tarihsel kaynak taramasına dayandığı için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri, Amerika Kongre Kütüphanesi'nde bulunan Sultan II. Abdülhamid dijital koleksiyonunda yer alan 1880-1893 yılları arasında çekilmiş okul (ortaokul (rüşdiye), lise (idadi), özel okul) görsellerinden oluşmaktadır. Koleksiyondaki görseller, tarih öğretimine katkı sağlayabilecek benzersiz kaynaklar içermektedir. Araştırma, bu görsellerin içeriği, okul düzeyleri ve öğretim materyali olarak kullanım olanaklarını betimsel bir şekilde analiz ederek, tarih konularının öğretiminde nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceği konusunda bilgi sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Amerika Kongre Kütüphanesi'ndeki dijital koleksiyonun, tarih öğretimine yeni perspektifler kazandırma potansiyeline odaklanarak, eğitim alanındaki uzmanlara ve öğretmenlere önemli bir kaynak sunmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre II. Abdülhamid dijital koleksiyondaki okul görsellerinin öğrencilere tarih konularını öğretmek için destekleyici bir araç olabileceği öngörülmektedir. Özellikle sosyal bilgiler dersinde kültür ve miras öğrenme alanında milli kültür öğeleri ve tarihi kültürel kalımlar isimli konularda kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ortaöğretim 11. sınıf tarih dersinde II. Abdülhamid döneminde eğitim sistemi ve okullar ile ilgili konuların öğretim sürecinde kullanımının uygun olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar doğrultusunda dijital kaynakların öğretim sürecinde kullanımı önerilmektedir.

^a aliylcn77@gmail.com

^{id} <https://orcid.org/0000-0001-8421-3924>

Giriş

Dijital arşiv; belgelerin, verilerin veya bilgilerin dijital formatta saklandığı bir depolama sistemidir. Geleneksel arşivleme yöntemlerinden farklı olarak, dijital arşivleme elektronik ortamda gerçekleştirilir. Bu durum, belgelerin kâğıt formundan taranarak dijital hale getirilmesi veya doğrudan dijital olarak oluşturulması anlamına gelir. Dijital arşivleme, bilgilerin daha hızlı erişilebilir olmasını, fiziksel depolama alanı tasarrufu sağlamasını ve belgelerin uzun vadeli korunmasını kolaylaştırır. Ayrıca, dijital arşivleme, arama, filtreleme ve indeksleme gibi özellikleri kullanarak bilgilere daha etkili bir şekilde erişmeyi sağlar. Dijital arşivleme, genellikle kurumlar, araştırma kuruluşları, kütüphaneler, müzeler ve diğer bilgi yönetimi gerektiren organizasyonlar tarafından kullanılır. Bu tür bir arşivleme, belgelerin kaybolma riskini azaltabilir, paylaşımını kolaylaştırabilir ve belgelerin uzun vadeli korunmasına yardımcı olabilir.

Dünya'nın en önemli arşivlerinden biri olan Amerikan Kongre Kütüphanesi arşivi, sahip olduğu koleksiyonuyla kütüphane yaratıcılığını ve bilgi kaydının zenginliğini göstermektedir. Bu arşivin içerisinde Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in koleksiyonu da yer almaktadır. Özellikle Osmanlı'nın batılılaşma çabasının bir göstergesi olan modern okullara ait görsel bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Osmanlı'nın eğitim ve öğretim alanında yaptığı modernleşme çalışmaları dönemin yazılı kaynaklarında olduğu gibi görsel kaynaklardan da rahatlıkla anlaşılmaktadır. Özellikle Tanzimat dönemi Osmanlılık, II. Abdülhamid dönemi İslâmcılık ve II. Meşrutiyet dönemi ise Ulusçuluk ideolojisinin eğitim aracılığı ile aktarıldığı yıllar olduğu görülür. Dönemin görsel kaynakları ve ders kitaplarının bunun en açık kanıtı olduğu ifade edilmiştir (Alkan, 2019; Lewis, 2016; Gülaçtı, 2017).

Dijital arşiv kaynakları, tarihçiler için nasıl önemliyse tarih konularının öğretimi sürecinde kullanımı da önemli olduğu düşünülmektedir. Osmanlı sultanı II. Abdülhamid döneminde yer alan okullara yönelik görsel kaynakların, tarih konularının öğretim sürecinde kullanılacağı düşünülmektedir. Öncelikle II. Abdülhamid dönemi, her düzeydeki okul sayısının ve okullaşma oranının en çok arttığı bir dönem olarak bilinir. Geleneksel sıbyan okulları modern eğitim veren iptidailere dönüştürülmüş ve yeni iptidai okullar açılmıştır. Bu dönemde, özellikle idadi düzeyi eğitime büyük önem verilmiş ve sivil idadiler, özellikle bu dönemde açılmaya başlanmıştır. Ayrıca, hukuk, güzel sanatlar, ziraat, ticaret, orman, maden, baytar gibi yüksekokullar kurulmuş ve Mülkiye Mektebi yeniden yapılandırılmıştır. Bu okullar, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yönetici elit için önemli bir kaynak olmuştur (Kodaman, 1998; Alkan, 2019).

Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerinden ve eyaletlerinden gelen farklı tür ve düzeydeki okullara ait iç ve dış mekân fotoğraflarını içeren Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital arşivi; temel olarak, bu görüntüler, özellikle II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında kaydedilen ilerlemenin somut bir görsel propaganda aracı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl boyunca, özellikle de II. Abdülhamid döneminde, halkına Batı standartlarına uygun ve çeşitli eğitim imkanları sunma konusundaki ilerlemesi, görsel ve niceliksel bir yansıması

olarak düşünülmelidir (Gülaçtı, 2017). Bu açıklamalar doğrultusunda Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital arşivi, Sultan II. Abdülhamid koleksiyonu ve tarih öğretiminde dijital arşiv ve görsel kanıt kullanımı hakkında kısaca bilgi vermenin araştırma konusunun kavramsal çerçevesini temellendirmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Amerikan Kongre Kütüphanesi ve Dijital arşivi (Library of Congress)

Kütüphane, kongre'nin araştırma kolu olarak hizmet vermektedir ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal kütüphanesi olarak tanınmaktadır. Koleksiyonları dünyanın en kapsamlı insan yaratıcılığı ve bilgisi kaydını içermektedir. 16 yaş ve üzeri kişilere ücretsiz veya özel izin olmaksızın açık olan bu kütüphane, dünyanın en büyük kütüphanesidir ve akademisyenler ve araştırmacılar için harika bir kaynaktır. İsmi, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından desteklenen ve yönetilen bir kuruluş olmasından gelir. Kütüphane, Washington, D.C.'deki Capitol Tepesi'nin hemen güneydoğusunda, Thomas Jefferson'un kitap koleksiyonunun temelini oluşturan binada bulunmaktadır. Kütüphane, 1800 yılında kurulduktan sonra bir pansiyona, daha sonra da ABD Kongre Binası'na yerleştirildi. İlk kalıcı özel yeri, şu anda Thomas Jefferson Binası olarak adlandırılıyordu. John Adams Binası 1939'da ve James Madison memorial binası ise 1980'de tamamlandı. Amerika Kongre Kütüphanesi, geniş bir koleksiyona sahiptir ve milyonlarca kitap, harita, fotoğraf, gazete, ses kaydı, film ve diğer türlerdeki belgeleri içermektedir. Ayrıca, dünya genelinden çok sayıda dilde yazılmış eserlere ve nadir materyallere ev sahipliği yapmaktadır (Library of Congress Digital Collectios, 2023).

Kütüphane, halka açık bir kuruluştur ve ziyaretçilere araştırma yapma, kaynakları kullanma ve etkinliklere katılma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, bu kütüphane kongre üyeleri ve araştırmacılar için önemli bir bilgi kaynağıdır. Amerika Kongre Kütüphanesi, Amerika'nın tarihini, kültürünü ve bilgisini koruma ve paylaşma misyonunu sürdürmektedir. Amerika Kongre Kütüphanesi'nin dijital koleksiyonları oldukça geniş ve çeşitlidir. Kütüphane, dijitalleştirilmiş binlerce belge, fotoğraf, harita, ses kaydı, video ve diğer öğeleri içeren kapsamlı bir dijital koleksiyona sahiptir. İnternet üzerinden erişilebilen bu dijital koleksiyonlar, araştırmacılara, öğrencilere ve genel halka Amerikan tarihine ve kültürüne dair zengin kaynaklar sunmaktadır. Bu dijital koleksiyonlar, araştırmacılar ve ilgilenen herkes için önemli bir kaynak oluşturur. Koleksiyonlara Amerika Kongre Kütüphanesi'nin resmi web sitesi üzerinden erişilebilir (LCDC, 2023).

Sultan II. Abdülhamid koleksiyonu

Bu koleksiyon, 1880 ile 1893 arasındaki dönemi kapsayan 51 geniş formatlı albümde toplam 1.819 fotoğraf içermektedir. Bu fotoğraflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahlarından II. Abdülhamid'in saltanatını görsel olarak anlatmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun

modernleşme çabalarına odaklanmaktadır. Çekilen fotoğrafların çoğu günümüz Türkiye sınırları içinde yer almaktadır, ancak Irak, Lübnan, Yunanistan ve diğer ülkelerdeki binalar ve alanları da kapsamaktadır (LCDC, 2023; Gülaçtı, 2017).

Abdülhamid (1842-1918), tutkulu bir fotoğraf koleksiyoncusu ve destekçisi olarak bilinir ve koleksiyonunu, imparatorluğunun bir portresi olarak batılı bir izleyici kitlesi için tasarlamış gibi görünmektedir. 1893 veya 1894'te, koleksiyonun bir kopyasını Kongre Kütüphanesi'ne sunmuş ve ayrıca benzer bir koleksiyonu British Museum'a (şu anda British Library'de) vermiştir. Fotoğrafların büyük bir kısmını, tanınmış Osmanlı ticari fotoğrafçıları olan Abdullah Frères, Sébah & Joaillier ve Phébus çekmiştir. Ayrıca, Türk askeri fotoğrafçısı Ali Rıza Paşa ve imparatorluk mühendislik okulu fotoğraf birimi de birçok fotoğraf ile katkıda bulunmuştur (LCDC, 2023; Gülaçtı, 2017). Görüntülerde hukuk, tıp ve askeri okullar da dâhil olmak üzere öğrenciler ve eğitim tesisleri gösteriliyor; iyi donanımlı ordu ve donanma personeli ve tesisleri; teknolojik açıdan gelişmiş can kurtarma ve yangınla mücadele ekipleri; fabrikalar; mayınlar; limanlar; hastaneler ve hükümet binaları, bunlar arasında yer almaktadır. Koleksiyon aynı zamanda tarihi Bizans ve Osmanlı anıtlarını, camileri, mozaikleri, çeşmeleri, sarayları ve türbeleri de belgeliyor ve panoramik

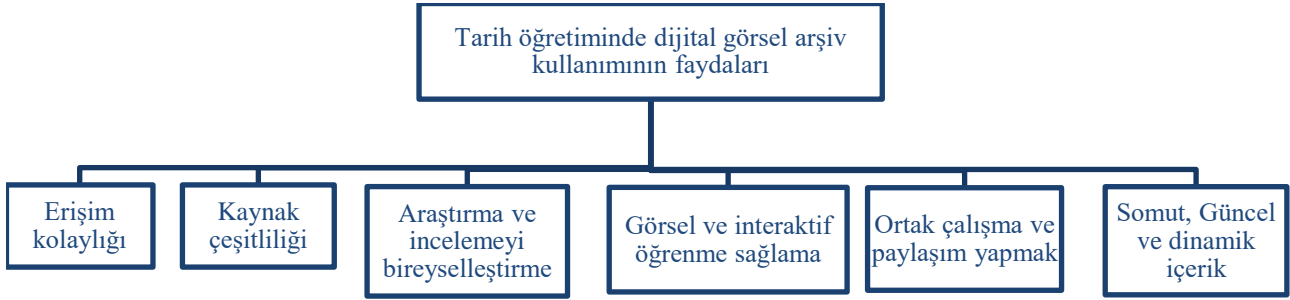
manzaralar ve şehir manzaraları da içermektedir (LCDC, 2023).

Osmanlı dönemi okulları yansıtan dijital koleksiyon

II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında, özellikle 1880-1893 yılları arasında, İstanbul, Anadolu, Ortadoğu ve Yunanistan'daki çeşitli okullara ait görüntülerde, özel okullar, ortaokullar, kız sanat okulları, kadın öğretmen koleji ve Siyasal Bilgiler okulu gibi kurumların dış ve iç yapılarına dair fotoğraflar sergilenmektedir. Bu fotoğrafların büyük bir kısmı, o dönemin Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren Ermeni kökenli fotoğrafçı Abdullah Frères tarafından çekilmiştir. Görsellerde genellikle hem Osmanlıca hem de Fransızca alt yazılar bulunmaktadır (LCDC, 2023).

Tarih konularının öğretiminde dijital arşiv kullanımı

Tarih konularının öğretiminde dijital arşivlerin kullanımı, öğrencilere geçmişle ilgili kaynaklara erişim sağlama, araştırma becerilerini geliştirme ve tarihi olayları daha derinlemesine anlama konusunda önemli bir katkı sağlar. Açıkçası tarih öğretiminde (Balkaya, 2002; İnel, 2014; Gül & Gez, 2021; Eskici & Altun, 2023) dijital görsel arşivlerin kullanımı şu konularda yararlı olabilir:

Şekil 1. Tarih konularının öğretiminde dijital görsel arşiv kullanımının faydaları (yazar tarafından geliştirilmiştir)
Figure 1. Benefits of using digital visual archives in teaching history topics (developed by the author)

Dijital arşivler, öğrencilere coğrafi sınırlamalar olmaksızın dünya genelindeki önemli belgelere ve kaynaklara anında erişim sağlar. Bu durum, öğrencilerin tarih konularında daha geniş bir perspektif kazanmalarına yardımcı olabilir. Dijital arşivler, yazılı belgelerden fotoğraflara, haritalardan ses kayıtlarına kadar çeşitli tarihî kaynakları içerir (LCDC, 2023). Bu çeşitlilik, öğrencilere farklı tarihi olayları ve dönemleri farklı açılardan inceleme olanağı tanır. Öğrencilere dijital arşivleri kullanma becerisi kazandırmak, onları daha bağımsız öğrenenler haline getirebilir. Öğrenciler, kendi araştırmalarını yapabilir, belgeleri inceleyebilir ve tarihî olayları kendi perspektiflerinden değerlendirebilir. Dijital arşivler, öğrencilere tarihî olayları daha etkileşimli ve görsel bir şekilde öğrenme imkânı tanımaktadır. Örneğin, haritalar, zaman çizgileri ve interaktif belgeler, öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Ayrıca dijital arşivler, öğrencilerin belgeleri ve bulguları birbirleriyle paylaşmalarına ve ortak projelerde bir araya gelmelerine olanak tanır. Bu tarz faaliyetler, grup çalışmasını teşvik etmekte ve öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerine

olanak sağlamaktadır. Özellikle bu süreçte öğretmen, grubu iyi organize etmesi gerekmektedir. Ayrıca güncel ve dinamik içeriğe sahip olan dijital arşivler, sürekli olarak güncellenebilir ve genişletilebilir. Bu da öğretmenlere ve öğrencilere güncel ve çeşitli tarihî kaynaklara erişim imkânı sunmaktadır. Sonuç olarak, dijital arşivler tarih öğretiminde önemli bir araçtır. Bu arşivler, öğrencilere geçmişi daha yakından inceleme ve anlama fırsatı sunar, aynı zamanda öğretmenlere de öğrencilere çeşitli kaynaklarla ilgili eleştirel düşünme ve araştırma becerilerini öğretme olanağı sunması açısından önemlidir (Bal & Yiğittir, 2012; İnel, 2014; Pala, 2021; Eskici & Altun, 2023).

Tarih konularının öğretiminde görsel kanıt kullanmak

Tarih konularının öğretiminde görsel kanıtların kullanılması, öğrencilerin geçmişi daha etkili bir şekilde anlamalarına ve bağlamalarına yardımcı olan önemli bir stratejidir. Görsel kanıtlar, tarihî olayları veya süreçleri somutlaştırarak soyut kavramları daha anlamlı kılar.

Görsel kanıtlar, tarihî olayları ve konuları bağlam içinde göstererek öğrencilere daha geniş bir perspektif sunar. Bir fotoğraf veya harita, o dönemdeki yaşamı, coğrafi koşulları veya kültürel unsurları göstererek öğrencilere daha derin bir öğrenme anlayışı sağlar. Görsel kanıtlar, öğrencilerin dersin daha etkileşimli ve katılımcı olmasını yardımcı olabilir. Sınıf içi tartışmalarda veya grup çalışmalarında görsel kanıtların kullanılması, öğrencilerin birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını teşvik eder. Görsel öğeler, öğrencilerin hafızalarına daha etkili bir şekilde kazanabilir. Bir resim veya harita, öğrencilerin tarihî olayları daha kolay hatırlamalarına yardımcı olabilir. Görsel kanıtlar, öğrencilerin dikkatini çekme potansiyeline sahiptir. Renkli resimler, ilginç fotoğraflar veya etkileyici görsel unsurlar, öğrencilerin ders içeriğine daha fazla ilgi göstermelerini sağlar. Bilgisayarlar, tabletler ve diğer dijital araçlar aracılığıyla öğrencilere interaktif görsel kaynaklara erişim sağlamak, öğrenmeyi daha etkileşimli hale getirebilir (Acun, 2011; Akbaba, 2009; Güngör Akıncı & Dilek, 2014).

Görsel kanıtların analizi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Öğrencilere, görsel unsurların arkasındaki niyeti, perspektifi ve tarihî bağlamı düşünmeleri öğretilir. Görsel kanıtların metinle birlikte dengeli bir şekilde kullanılması önemlidir. Bu, öğrencilere hem görsel hem de yazılı bilgi sağlar. Sadece resimlere değil, aynı zamanda haritalara, karikatürlere, politik afişlere ve diğer görsel kaynaklara da odaklanmak önemlidir. Dolayısıyla öğrencilere tarihî konuları daha geniş bir bağlamda değerlendirme ve üzerinde düşünme şansı sunmaktadır. Öğrencilerle görsel kanıtları tartışmak, sınıf içi etkileşimleri artırabilir. Tarih konularının öğretiminde görsel kanıtların kullanılması, öğrencilere tarihî konuları daha etkili bir şekilde öğrenme ve anlama fırsatı sunarak onların eleştirel düşünme, problem çözme, karşılaştırma yapma, olayları çözümlenme, tarihsel bilinç oluşturma, tarihe ilgi ve duyarlılığı artırma gibi beceri ve değerlerin gelişimine katkı sağlayabilir. Bu açıklayıcı cümleler doğrultusunda ilgili literatür incelendiğinde, II. Abdülhamit koleksiyonu (Allen, 1986), Abdülhamid devri eğitim sistemi (Kodaman, 1998), Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları (Baytal, 2000), II. Abdülhamid armağan albümlerinde Batılılaşma propagandası (Gülaçtı, 2017), Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları (Akyol, 2013), Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğrafın başlangıcı (Atay, 2002), II. Abdülhamid dönemi Osmanlı mimarisi ve sanat anlayışı (Can, 2011), Sultan II. Abdülhamid arşivi İstanbul fotoğrafları (Genç & Orhan, 2008), Sultan Abdülhamid (Georgeon, 2012), II. Abdülhamid dönemi eğitimi ve ideolojisi (Gündüz, 2008), tarih öğretmenlerinin görsel materyal kullanımı (Aslan & Turan, 2016), tarih öğretiminde görsel materyal kullanımı (Şimşek, 2003), sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi (Güngör Akıncı & Dilek, 2014), görsel tarih materyalleri (Şimşek, 2012), tarih öğretimi, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı (Demircioğlu, 2012), ilköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde tarihsel kanıtların etkililiği (Balkaya, 2002), sosyal bilgiler öğretiminde görsel materyallerin kullanımı (Akbaba, 2009), görselden tarih yazmak (Acun, 2011), okul duvarlarındaki görsellerin

tarih öğretimi açısından incelenmesi (Bal & Yiğittir, 2012), sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları (Ulusoy & Gülüm, 2009), sosyal bilgiler öğrenme ortamlarına görsel okumayı eklemek (Sağlamgöncü, 2016), sosyal bilimlerde dijitalleşme ve sosyal bilgiler öğretim programına yansıtılması (Eskici & Altun, 2023), II. Abdülhamid'in Amerika Birleşik Devletleri kongre kütüphanesi'ne gönderdiği fotoğraf albümleri (Uyanık, & Duranoğlu, 2017), Görsel bir öğretim materyali olarak dijital çizgi roman tasarımı (Ak., Erdoğan & İlhan, 2020), Türkiye'de sosyal bilgiler öğretimi ve dijital okuryazarlık (Bayram, 2020), Sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan bilgisayar temelli materyallerin 6. sınıf öğrencilerine etkisi (İnel, 2014), Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme (Albayrak & Şeker, 2014), sosyal bilgiler dersi tarihe yolculuk ünitesi bağlamında dijital hikâye kullanımı (Pala, 2021), sosyal bilgiler, dijital okuryazarlık ve artırılmış gerçeklik uygulamaları (Yalçın, 2022), sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin sınıf ve web temelli tarihsel birincil kaynakları kullanma durumları (Gül & Gez, 2021) konulu çalışmaların yaygın olduğu görülmektedir. Genel itibarıyla incelendiğinde, II. Abdülhamid'in Amerikan Kongre Kütüphanesindeki dijital arşivinin içinde okullar ile ilgili görsellerin tarih öğretim sürecinde kullanım durumunu inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın ilgili tarih ve sosyal bilgiler alanına katkı sunması, zenginleştirilmesi, farklı bakış açılarıyla beraber yeni çalışmalara ilham olması ve araştırmacılara materyal temelli bir bilgi kaynağı sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere araştırmanın amacı, Amerikan Dijital Kongre Kütüphanesinde Sultan II. Abdülhamid'in okul arşivinin incelenerek tarih konularının öğretiminde kullanım durumunu ortaya çıkartmaktır.

Yöntem

Araştırmanın deseni

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışmasına göre tasarlanmış ve yürütülmüştür. Çünkü bu araştırma, desen olarak tanıtıcı, keşfedici, belli bir tarihi içeren kesitsel ve tarihsel kaynak taramasına bağlı bir durumun incelenmesidir. Araştırmacılar, olayın veya durumun içinde geçtiği bağlamı anlamak için çaba harcarlar. Bu bağlam, kültürel, tarihsel, sosyal ve diğer faktörleri içerebilir. Dolayısıyla durum çalışmalarında verilerin toplandığı kaynaklar arasında sadece görüşme ve gözlem yer almaz aynı zamanda dokümanlar, görseller, yazılı materyaller gibi kaynaklarda güçlü veriler sınıması açısından önemli yer tutar (Yin, 2018).

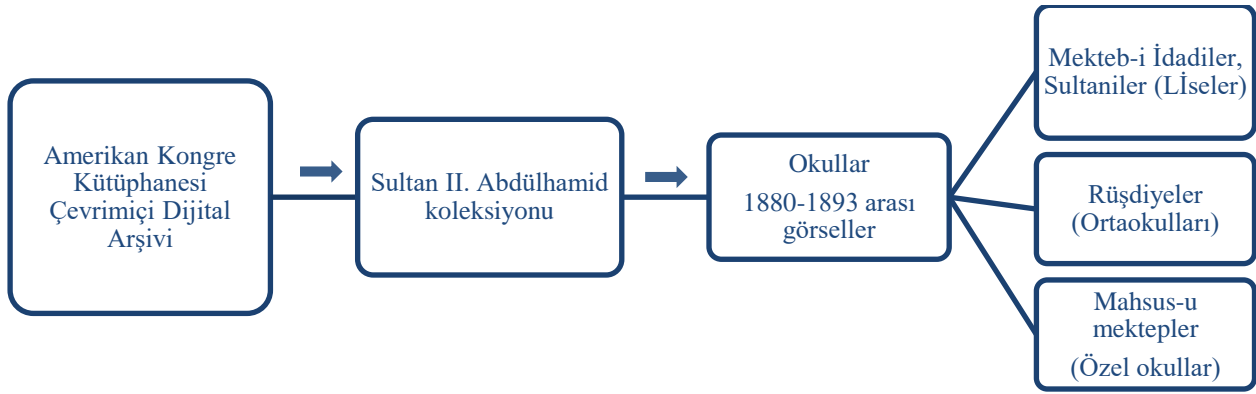
Araştırma verilerinin toplanması ve analizi

Araştırmanın örnekleme, Amerikan Kongre Kütüphanesi ve Çevrimiçi Dijital arşivinde bulunan Sultan II. Abdülhamid koleksiyonu içerisinde okullar ile ilgili görsel kaynaklar oluşturmaktadır. Bu görseller, devlet lise okulları, ortaokulları ve özel okullar olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Bu kategorilerin oluşmasında araştırmanın amacı ve ilgili literatür etkili olmuştur. Durum çalışması deseniyle tasarlanan bu çalışma, doküman incelemesi tekniğiyle belgeler toplanmıştır. Bu

çalışmaların tipik özelliği çevrimiçi dokümanların içerisinde yer alan görsel materyallerin önemli bir veri olarak kabul edilmesidir. Araştırmanın temel verilerine Amerikan Kongre Kütüphanesi Çevrimiçi Dijital arşivinde bulunan Sultan II. Abdülhamid koleksiyonu içinde yer alan ve 1880-1893 yılları arasında bulunan okullara ait görsellerdir. Verilere erişim, 20.11.2023 tarihinde Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital çevrimiçi sitesinde, araştırmanın amacına uygun olarak görsellere erişim sağlanmış ve kategorilere uygun bir sınıflandırma yapılarak dijital ortamda sınıflanmıştır. Daha sonra okullara ait görseller ve bunlara yönelik bilgiler; görselin tarihi, okulun adı ve görselin dijital kimliği adıyla sunulmuştur. Bu süreçte verilerin ayrıştırılması, sınıflandırılması ve tablolaştırılması aşamasında betimsel analiz tekniği yardımıyla çözümlenmiştir. Betimsel analizde esas olarak yapılan işlem “elde edilen veriler,

daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Araştırmanın verileri, araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenleneceği gibi, kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 224).

Amerikan Kongre Kütüphanesi çevrimiçi dijital arşivinde bulunan görsellerin en büyük avantajı her bir görselin bir dijital kimliği bulunmasıdır. Örneğin bir görselin dijital kimliği kopyalanıp Google arama motorunda arandığında görselin kimliği ve kendisine anında ulaşılabilir. Dolayısıyla site içinde binlerce görsel arasında tek tek aramaktansa sadece bu dijital kimliği kullanarak erişim sağlamak büyük yarar sağlar. Bu yüzden araştırmada okullar ile ilgili seçilen görsellerin dijital kimliklerine yer verilmiş ve ayrıca bazı görsellere de doğrudan yer verilerek araştırmanın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Verilere erişim işlem süreci
Figure 2: Process for accessing the data

Bulgular

Bu bölümde, verilerin analiz edilmesi neticesinde elde edilen bulgulara ve yapılan yorumlara odaklanmıştır.

Çizelge 1’de bulgular incelendiğinde 32 ortaokula (rüşdiye) ait görsel belirlenmiştir. Bu görseller, tarih konularının öğretim sürecinde, tarih araştırmalarında ve tarih koleksiyonlarında kullanımı uygun olan görsellerdir. Çünkü hepsinin bir dijital kimliği bulunmakla birlikte dönemin modernleşme sürecine tanıklık eden bu yapılar, aynı zamanda eğitim kurumunun görünümünü yansıtmaları bakımından da önemlidir. Burada dikkat çeken taraf, bu ortaokulların çoğu İstanbul’da bulunmasıdır. Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim alanında modernleşme sürecinin başkenti İstanbul’dur. Dolayısıyla dönemin İstanbul’da nüfus sayısının fazla olması, okul yapma imkânı olması, devletin yönetim merkezi olması, entelektüel bilgi birikimine sahip insanların olması gibi avantajlar sayesinde Anadolu’daki diğer şehirlere nazaran birçok okul, İstanbul’da kurulmuştur. Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde tarih konularının öğretim sürecinde bu görseller kullanılabilir mi? Gibi bir soru ışığında ilgili derslerin öğretim programı doğrultusunda yanıt aranabilir. Şöyle ki geçmişi öğrenirken tarihsel düşünme becerilerimizi kullanırız. Geçmişte yaşamış insanların yaşam öykülerini yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda

değerlendirerek ve üzerinde düşünerek tarihsel empati becerilerimizi de geliştirebiliriz. Örneğin bu görseller, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının anlatıldığı kültür ve miras öğrenme alanında öğrencilerin tarihsel düşünme ve tarihsel empati becerilerini geliştirmek için öğrencilere “siz bu okulda okumuş olduğunuzu düşünün ve neler hissederdiniz?” gibi sorularla öğrencilerin görseller üzerinde düşünceleri sağlanabilir. Bir başka destekleyici örnek ise 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “Kültür ve miras” öğrenme alanında millî kültürü yansıtan öğeler içerisinde okulların geçmişten günümüze değişimi yansıtılabilir veya üzerinde tartışılabilir (Ayantaş, 2023). 5. Sınıf sosyal bilgiler dersinde ülkemizin güzellikleri konu başlığında bulunan tarihi mekânlar kısmında (Harut, 2023), geçmişte okullardan örnekler başlığıyla bu görseller (Çizelge 1) kanıt olarak kullanılabilir. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri konulu bölümde (Azer, 2023) eğitim alanında yapılan faaliyetler kısmında, “devletin modernleşme sürecinde okulların rolü ve bunlarla ilgili görseller” isimli bir etkinlik kapsamında bu görseller kullanılabilir. Osmanlı döneminde Enderun, devlet adamlarının yetiştirildiği bir okul olarak görülmektedir. Osmanlı Topkapı Sarayının içinde yer alan bu okulla ilgili olarak II. Abdülhamid

dönemini yansıtan arşivde çok sayıda görsel bulunmaktadır. Bunların birçoğu Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital arşivi II. Abdülhamid koleksiyonunda yer almaktadır. Bu görsel materyaller, 10. Sınıf tarih dersinde Topkapı Sarayı ile ilgili konuların (Kaplan, Can & Karakaya, 2023) öğretim sürecinde kullanılabilir. Ortaöğretim 11. Sınıf tarih ders kitabında, “II. Abdülhamid döneminde devlet tarafından açılan okullar” ismiyle (Yüksel, Kapor, Bağcı, Bildik, Şahin, Şafak, Ardıç, Yıldız & Ardıç, 2023), bu konu başlığının öğretim sürecinde Çizelge 1’de belirtilen görsel materyaller kullanılabilir. Böylece öğrenciler, bu tarz konuların öğretim sürecinde görsellerin kullanılması, geçmişten günümüze değişim ve süreklilik gösteren özellikleri tanıyarak bu becerilerini geliştirebilir. Konuyu desteklemek adına 1880-1893 yılları arasında çekilmiş bazı okul görseline yer vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Çizelge 2’de Amerikan Kongre Kütüphanesinin dijital arşivinde Sultan II. Abdülhamid dönemi devlet lise okulları ile ilgili dijital görsel koleksiyonu değerlendirildiğinde, 41 lise (İdadi, Sultani) okulu ile ilgili görsel belirlenmiştir. Burada dikkat çeken nokta Anadolu’nun farklı şehirlerinde (Edirne, Erzurum,

İstanbul, Adana, İzmit, Bursa, Aydın, Manisa, Denizli, İzmir, Çankırı, Sinop, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Bolu, Diyarbakır, Bursa) liseler (İdadi ve Sultani’ler) yapılmış olmasıdır. İstanbul’da ortaokulların (Rüşdiyeler) ağırlığı resimlerden anlaşılmaktadır. Ancak Liseler (İdadi, Sultani) için aynı şey söylenemez. Çünkü Liseler Osmanlı coğrafyasında Yunanistan (Saroz, Yanya, Midilli, Selanik, Rodos, Drama), Kuzey Makedonya (Manastır), Suriye (Şam), Lübnan (Beyrut), Irak (Bağdat) bölgelerine yayıldığı görülmektedir. Aslında bu görsel koleksiyonda anlaşıldığı gibi II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında Batılılaşma daha doğrusu modernleşmenin bir göstergesi olan eğitim kurumlarının memleketin birçok noktasında şartlar elverdiği sürece yapıldığı görülmektedir.

Bu görseller, Ortaöğretim 11. sınıf tarih ders kitabında II. Abdülhamid döneminde eğitim konularının öğretim sürecinde kullanılabilir. Nitekim bu ders kitabında “II. Abdülhamid döneminde devlet tarafından açılan okullar” ismiyle çok sayıda lise (İdadi, sultani) ismi verilmiştir. Bunlarla ilgili olarak ders kitabında sadece bir görsele (Hendese-i Mülkiye Mektebi) yer verilmiştir. (Yüksel, vd., 2023).

Çizelge 1. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Devlet Orta Okulları (Rüşdiyeler) İle İlgili Dijital Görsel Koleksiyon
Table 1. Digital Visual Collection on State Secondary Schools (Rüşdiyeler) of Sultan Abdülhamid II

Tarihi	Okulun Adı	Dijital Kimlik
1880-1893	Kız Ortaokulu Sultan Ahmed İnas Ruşdiyesi	cph 3b27792 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27792
1880-1893	Kız Ortaokulu Aksaray İnas Rusdiyesi	cph 3b27797 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27797
1880-1893	Nakkaşpaşa Kız Ortaokulu İnas Rusdiyesi	cph 3b27798 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27798
1880-1893	Ortaokul Kız Mirgun (Emirgan) İnas Ruşdiyesi	cph 3b27801 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27801
1880-1893	Ortaokul Ayasofya Ruşdiyesi	cph 3b27785 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27785
1880-1893	Kaptanpaşa Mekteb-i Ruşdiyesi	cph 3b27786 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27786
1888-1893	Davutpaşa Ortaokulu, İstanbul	cph 3b27989 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27989
1888-1893	Ayasofya Ortaokulu, İstanbul	cph 3b27991 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27991
1880-1893	Erkek Ortaokulu, Üsküdar	cph 3b28191 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28191
1880-1893	Fatih Ortaokulu	cph 3b28177 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28177
1880-1893	Mahmudiye merkez ortaokulu	cph 3b28199 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28199
1880-1893	Kız Ortaokulu, İsmail Paşa	cph 3b28179 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28179
1880-1893	Eyüp Rüşdiyesi	cph 3b27694 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27694
1880-1893	Merkez ortaokul, Üsküdar	cph 3b28184 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28184
1880-1893	Sultan Ahmed Kız Ortaokulu	cph 3b28773 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28773
1880-1893	Mirgün (Emirgân) kız ortaokulu	cph 3b28784 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28784
1880-1893	Mirgün (Emirgân) ortaokulu]	cph 3b28786 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28786
1880-1893	Darüşşafaka	cph 3b28800 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28800
1880-1893	Mahmudiye ortaokulu	cph 3b28776 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28776
1880-1893	Sağırlar Okulu	cph 3b28781 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28781
1880-1893	Ortaokul Kaptanpaşa Mekteb-i Rüşdiyesi	cph 3b27786 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27786
1880-1893	Ortaokul Ayasofya Ruşdiyesi	cph 3b27785 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27785
1880-1893	Küçük Mustafa Paşa Rüşdiyesi	cph 3b27695 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27695
1880-1893	Fındıklı Mekteb-i Rüşdiyesi	cph 3b27697 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27697
1880.01.01	Molla Gürani Rüşdiyesi	cph 3b27699 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27699
1880-1893	İsmail Paşa kız ortaokulu	cph 3b28179 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28179
1880-1893	Deniz Kuvvetleri Ortaokulu askerleri	cph 3b29144 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b29144
1880-1893	Diyarbakır Mekteb-i Rüşdiye-yi Askeri-yi	cph 3b27710 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27710
1880-1893	Kastamonu Rüşdiye-yi Askeri-yi	cph 3b27714 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27714
1890-1893	Beyrut Mekteb-i Rüşdiye-yi Askeri-yi	cph 3b27724 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27724

Görsel 1. 1880-1893 Kız Ortaokulu Sultan Ahmed İnas Ruşdiyesi (fotoğrafi çeken Abdullah Kardeşler, Library of Congress, 2023)

Image 1: 1880-1893 Sultan Ahmed Inas Ruşdiyesi Girls' Secondary School (photographed by Abdullah Brothers, Library of Congress, 2023)

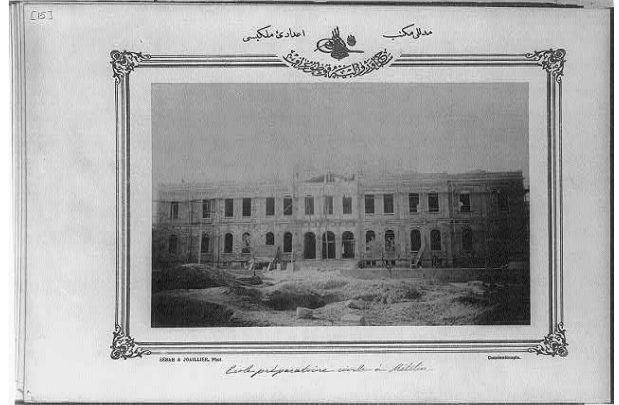
Görsel 2. 1880-1893 Mektebi Sultani (fotoğrafi çeken Abdullah Kardeşler, Library of Congress, 2023)

Image 2: 1880-1893 Mektebi Sultani (photographed by Abdullah Brothers, Library of Congress, 2023)

Görsel 3. 1880-1893 Diyarbakır mektebi idadi mülkiyesi (fotoğrafi çeken Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Image 3: 1880-1893 Diyarbakır Mektebi İdadî Mülkiyesi (photographed by Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Görsel 4. 1880-1893 Midilli mektebi idadi mülkiyesi (fotoğrafi çeken Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Image 4: 1880-1893 Midilli Mektebi İdadî Mülkiyesi (photographed by Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerle çağdaş dünyadan geri kalmıştır. XVIII. yüzyılda yaşanan mağlubiyetler sonrasında, Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmeye başlamış ve reformlar yapmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi de modernleştirilmiş, Avrupa'dan uzmanlar getirilerek yeni okullar açılmıştır. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde, özellikle hızlanan çağdaşlaşma sürecinde devlet, kendi eğitim kurumlarında yeniliklere odaklanmıştır (Yüksel, vd., 2023).

Çizelge 3'te Amerikan Kongre Kütüphanesinin dijital arşivinde Sultan II. Abdülhamid dönemi devlet okulları dışında özel okullar ile ilgili dijital görsel koleksiyonu yer almaktadır. Toplamda 20 özel okul görseline ulaşılmıştır. Çoğunlukla İstanbul merkezli olan bu özel okullar, modernleşme sürecinin tipik bir göstergesi olarak hafızalarda yer edinmiştir. Bu okullara ait görseller tarih konularının öğretim sürecinde kullanılabilir. Özellikle sosyal bilgiler dersinde kültür ve miras öğrenme alanında milli kültür öğelerinde; diğeri ise 11. sınıf ortaöğretim tarih ders kitabında, II. Abdülhamid dönemi eğitim faaliyetleri

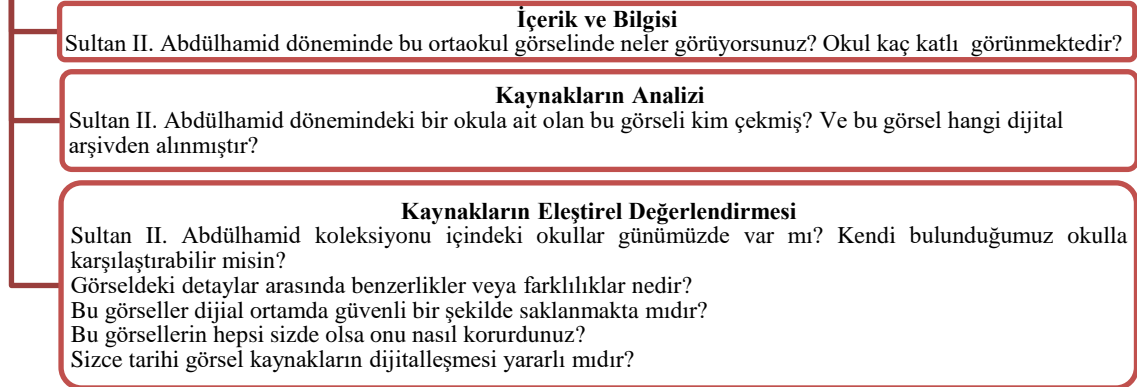
ve okulları konularında bir materyal olarak kullanılabilir. Öğretmenler, tarih konularını öğretirken öğrencilere, öğrenilenlerle ilgili yargıları destekleyici bilgileri toplama, çözümleme ve bu yargıları doğrulayan görselleri sunma becerilerini kazandırabilirler (Açıkgöz, 2007).

Tarih ve sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretim sürecinde görsel kanıt olarak kullanılabilir materyal türüne şöyle örnek verilebilir: "Öğrencilere görsellerden hareketle tarihsel kanıtları analiz etme" isimli bir soru-cevap etkinlik modeli tasarlanabilir. Bu etkinlik modeli, öğrencilere tarih konularını anlamak için görsel kanıtları nasıl kullanacaklarını öğretirken, aynı zamanda eleştirel düşünme ve işbirliği becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Öğretmen, etkinliğe başlamadan önce, öğrencilere görsel kanıtların tarihsel analizde nasıl kullanılacağı konusunda kısa bir giriş yapmalı; öğrencilere tarihçilerin ve araştırmacıların nasıl görsel kanıtları incelediklerini anlatmalıdır. Daha sonra görsel seçimi, soru-cevap süreci, sunum, tartışma ve değerlendirme süreçlerini kapsamalıdır. Etkinliğin işlem süreci Şekil 3'te verilmiştir.

Çizelge 2. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Devlet Lise Okulları (İdadiler) İle İlgili Dijital Görsel Koleksiyon
Table 2. Digital Visual Collection on State High Schools (İdadiler) of Sultan Abdülhamid II

Tarih	Okulun adı	Dijital kimlik
1880.01.01	İmparatorluk Lisesi Bursa Mekteb-i İdadi-yi yapım aşaması	cph3b27729zzzz//hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27729
1880	Şam-i Şerif Mekteb-i İdadi-yi, Şam	cph 3b27703 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27703
1880.01.01	Mekteb-i Müllkiye-yi Şahane	cph 3b27789 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27789
1880.01.01	Mekteb-i Sultani	cph 3b27794 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27794
1880-1893	Kız Sanat Okulu Kız Sanayi Mektebi	cph 3b27796 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27796
1880-1893	Darüşsafaka Mektebi	cph 3b27784 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27784
1888-1893	Üsküdar Lisesi	cph 3b27987 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27987
1888-1893	Lise, Trablus-Şam	cph 3b27996 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27996
1888-1893	Lise, Erzurum	cph 3b27998 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27998
1888-1893	Lise, Mamuretülaziz	cph 3b27999 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27999
1888-1893	Lise, Midilli	cph 3b28001 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28001
1888-1893	Lise, Bolu	cph 3b28002 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28002
1888-1893	Lise, Trabzon	cph 3b28003 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28003
1888-1893	Lise, Diyarbakır	cph 3b28005 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28005
1888-1893	Lise, Drama Yunanistan	cph 3b28007 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28007
1888-1893	Lise, Sivas	cph 3b28008 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28008
1888-1893	Lise, Rodos Yunanistan	cph 3b28010 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28010
1888-1893	Lise, Kastamonu	cph 3b28012 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28012
1888-1893	Lise, Selanik Yunanistan	cph 3b28014 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28014
1888-1893	Lise, Sinop	cph 3b28016 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28016
1888-1893	Lise, Beyrut Lübnan	cph 3b27994 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27994
1888-1893	Lise, Çankırı	cph 3b28147 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28147
1888-1893	Lise, İzmir	cph 3b28157 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28157
1888-1893	Lise, Denizli	cph 3b28159 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28159
1888-1893	Mekteb-i İdadi, Bağdat Irak	cph 3b28161 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28161
1888-1893	Mekteb-i İdadi, Edirne	cph 3b28163 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28163
1888-1893	Mekteb-i İdadi, Manisa	cph 3b28165 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28165
1888-1893	Lise, Siroz Yunanistan	cph 3b28148 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28148
1888-1893	Lise, Aydın	cph 3b28167 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28167
1888-1893	Lise, Bursa	cph 3b28169 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28169
1888-1893	Lise, Manastır Kuzey Makedonya	cph 3b28171 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28171
1888-1893	Lise, Yanya Yunanistan	cph 3b28172 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28172
1888-1893	Lise, İzmit	cph 3b28174 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28174
1888-1893	Lise, Halep Suriye	cph 3b28149 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28149
1888-1893	Lise, Midilli Yunanistan	cph 3b28153 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28153
1888-1893	Lise, Adana	cph 3b28155 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28155
1880.01.01	Gündüz Kız Sanat Okulu, Üsküdar	cph 3b28186 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28186
1880.01.01	Mekteb-i Müllkiye-yi Şahane	cph 3b28189 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28189
1880.01.01	İmparatorluk Mekteb-i İdadi, Dicle Nehri'nden Bağdat Irak	cph 3b28202 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28202
1880.01.01	İmparatorluk Mekteb-i İdadi, Erzurum	cph 3b28223 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28223
1880.01.01	İmparatorluk lisesi, Edirne	cph 3b28241 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28241

Görsel kanıtları eleştirel düşünme ve yorumlamaya yönelik etkinlik süreci

Şekil 3. Görsel kanıtları eleştirel düşünme ve yorumlamaya yönelik etkinlik süreci (yazar tarafından Nichol, (1996)'dan esinlenerek geliştirilmiştir)

Figure 3. Activity process for critical thinking and interpretation of visual evidence (developed by the author inspired by Nichol, (1996))

Çizelge 3. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Özel Okullar İle İlgili Dijital Görsel Koleksiyon
Table 3. Digital visual collection on private schools of Sultan Abdülhamid II

Tarih	Okul adı	Dijital kimlik
1880.01.01	Celal Bey Ortaokulu	cph 3b28181 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28181
1880.01.01	Ravza-yi Terakki İstanbul	cph 3b28176 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28176
1880-1893	Ravza-yi, İstanbul	cph 3b28185 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28185
1880-1893	Hadikatül-maarif, Çarşamba İstanbul	cph 3b28187 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28187
1880-1893	Zühtü Paşa	cph 3b28188 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28188
1880-1893	Kadıköy, özel okul	cph 3b28192 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28192
1880-1893	Özel okul, Şemsülemkâtip	cph 3b28194 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28194
1880-1893	Şemsülmaarif	cph 3b28196 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28196
1880-1893	Özel okul, Mekteb-i Hamidi	cph 3b28198 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28198
1880-1893	Özel okul, Darüttahsil-i	cph 3b28200 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28200
1880-1893	Özel okul, Teşvikiye, Kasımpaşa	cph 3b28178 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28178
1880-1893	Özel okul, Medrese-yi Edebiye	cph 3b28180 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28180
1880-1893	Özel okul, Menba-yi Füyuzat-i Hamidiye	cph 3b28182 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28182
1880-1893	Özel okul, Şemsülmaarif, Göztepe	cph 3b28183 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b28183
1880-1893	Özel Okul Burhan-i Terakki Mekteb-i Hususi	cph 3b27802 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27802
1880-1893	Özel Okul Mekteb-i Osmani	cph 3b27803 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27803
1880.01.01	Özel Okul Darül-Feyz-i Hamdidi Hususi Mekteb-i	cph 3b27781 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27781
1880.01.01	Özel Okul Numune-yi Terakki	cph 3b27684 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27684
1880.01.01	Özel Okul Rehber-i Marifet Mektebi	cph 3b27685 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27685
1880.01.01	Özel okul Halile-yi Mahmudiye-ye	cph 3b27689 //hdl.loc.gov/loc.pnp/cph.3b27689

Görsel 5. 1880-1893 Mektebi Edeb-İ Hususi (fotoğrafı çeken Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Image 5. 1880-1893 Mektebi Edeb-i Hususi (photographed by Sebah & Joaillier, Library of Congress, 2023)

Sonuç ve Tartışma

Öğretmenler, çocukların tarih bilincini geliştirilebilmesi için geçmişteki insanları anlamak, bunu gerçekleştirmek için de tarihinin becerilerine sahip olmaları gerekir. Özellikle günümüz dünyasında dijital teknolojileri kullanma becerisine sahip bir öğretmen, dijital ortamdaki kaynakları ve materyalleri sınıf ortamında, dersin öğretim sürecinde etkili bir şekilde kullanabilir. Bu durum aynı şekilde sosyal bilgiler ve tarih araştırmacıları için de geçerlidir. Dünyanın en büyük dijital kütüphanelerinden biri olan Amerika Kongre Kütüphanesi, çok sayıda yazılı ve görsel materyalleri insanların, öğrencilerin ve araştırmacıların kullanımına

sunmuştur. Bu dijital kütüphane içinde Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'e ait görsel bir koleksiyon ve bu koleksiyonun konularından olan modernleşme sürecinde okullar ile ilgili görseller tespit edilmiş ve tarih konularının öğretiminde kullanım durumu üzerine tartışılarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın sonucuna göre Sultan II. Abdülhamid'e ait görsel koleksiyonda bulunan okullar: Ortaokul (rüşdiyeler), liseler (idadi, sultani) ve özel okullar olmak üzere üç kategoriye ayrılmış ve belirlenen görseller tarih, okul adı ve dijital kimlik adresleriyle tablolarda sıralanmıştır. Bu görseller, sosyal bilgiler dersinde kültür ve

miras öğrenme alanında tarihi kültürel miras ve milli kültür öğeleri konularında kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde ortaöğretim 11. sınıf tarih dersinde “II. Abdülhamid döneminde devlet tarafından açılan okullar” konulu başlıkta kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca tarih araştırmalarında zengin bir görsel kaynak sağlaması açısından son derece önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın sonuçlarından biri de II. Abdülhamid koleksiyonunda okullarla ilgili bulunan görseller okul düzeyine göre sayıları incelendiğinde, 32 ortaokul (rüşdiye); 41 lise (idadi, sultani); 20 özel okul olmak üzere toplamda 103 görsel, araştırmanın amacına ve konusuna uygun bulunmuştur. Öğretmen, tarih konularının öğretim sürecinde görsel imgeleri kullanması, öğrencilerin görsel kanıt kullanma becerilerini geliştirebilir. Gerçekten de, görsel kanıtlar, çocukların dönemsel veya dönemsel olmayan ilişkisel ağların gelişiminde etkili bir rol oynar; bu kanıtlar, kalıntıları ve binaları da içerir (Stow ve Haydn, 2000, s. 95). Bunun yanı sıra, öğrencilerin zaman ve kronoloji algılayma becerileri, bu süreç aracılığıyla gelişebilir. İlköğretim seviyesindeki öğrenciler, kültürel ve estetik değerleri anlayarak geçmişini günümüzle karşılaştırabilirler. Ayrıca, kültürün zamanla ve mekanla nasıl değiştiğini kavrayabilirler. Özellikle, Türk kültürünü oluşturan temel unsurları öğrenirler ve günümüz kültürümüzün uzun bir tarihsel sürecin ürünü olduğunu fark ederler (MEB, 2005).

II. Abdülhamid koleksiyonundaki görseller, tarih ve sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretim sürecine yararlı olabilecek potansiyele sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü görsel materyaller, metin tabanlı materyallere kıyasla daha etkili olabilir; özellikle görsel betimlemelerle öğrenme avantaj sağlayabilir. Sözel öğrenenler bile bazı kavramları anlamak için görsel destek arayışında olabilirler. Teknoloji, tarihsel kanıtları eğitim amaçlı görsel kanıtlara dönüştürmek için büyük bir avantaja sahiptir.

Günümüz öğrencileri, önceki nesillere kıyasla görsel materyallere daha bilimsel, derinlemesine ve çok yönlü bir perspektifle yaklaşmaktadır. Öğrenciler, okula başladıklarında birçok görsel izlenimle karşılaşır. Bilgisayar animasyonları veya çizgi filmler, tarihsel sanatlarla karşılaştırıldığında daha çekici olabilir; ancak çocukların zihinlerinde tarihsel kanıtlara dair görsel ipuçları bulunmaktadır. Çocuklar, çok erken yaşlardan itibaren görsel ve işitsel deneyimler aracılığıyla kişileri, sosyal olayları ve geçmiş deneyimleri anlamaya yönelik çıkarımlarda bulunurlar. Görsel kanıt kullanımının çok sayıda faydası olduğu belirlenmiştir. İlgili alanyazında tarih konularının öğretim sürecinde görsel kanıtlar kullanmak öğrenen bireylerin dikkatini çektiği ve motivasyonlarını artırdığı, duygusal tepkileri ortaya çıkardığı, kavramları açıkladığı ve somutlaştırdığı, anlaşılması zor kavramları basitleştirdiği, bilgi düzenlemesini ve alımını şekiller aracılığıyla kolaylaştırdığı, ilişkileri örgüt şemaları ve akış şemalarıyla görsel olarak ifade edebildiği, zor anlatılabilen kavramları resim veya grafiklerle daha anlaşılır hale getirdiği; öğretmen ve öğrenciler tarafından yeni bilgilerin üretilmesine olanak tanıdığı söylenebilir. Ayrıca sınıf ortamına taşınması kolaydır, resimlerin ve grafiklerin gerçeğe uygunluğu, renkli olmaları ve gerekirse yazılı açıklamalar içermeleri, bu materyallerin etkinliğini artırdığı ifade edilmiştir (Sağlamgöncü, 2016; Gunning, 1978).

Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital arşivinde yer alan II. Abdülhamid koleksiyonundaki görseller, tarih ve sosyal bilgilerde tarih konularının öğretim sürecinde konuyu destekleyen bir materyal olarak kullanılabilir. Ancak yapılan araştırmalarda öğrencilerin görsel kanıt kullanma becerisini geliştirmek amacıyla kullanılabilecek materyallerin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Çünkü görsel kanıt, tarihi olayın somut bir göstergesi olup, sosyal bilgiler ve tarih derslerinin öğretiminde bir laboratuvar hizmeti işlevine sahiptir. Sınıfa taşınacak kanıtın sosyal bilgiler ve tarih öğretiminin amaçlarına uygun, konu ve ünitelerin hedeflerine uygun, soruların cevaplarını içeren, önceki konulara atıfta bulunabilen, öğrencilerde heyecan ve merak uyandırabilen, öğrenci yaş ve gelişim özelliklerini dikkate alan, bilişsel düzeyleri gözetken, dil seviyelerine uygun, incelenen konu veya ünitenin önemli kişi veya olaylarla ilişkili, mümkünse ilk elden kaynaklardan seçilmiş, çeşitli türlerde (yazılı belge, resim, para, eşya vb.) olabilen özelliklere sahip olması gerekmektedir (Nichol, John, 1996; Akbaba, 2003; Sağlamgöncü, 2016).

Araştırmanın sonuçları genel itibarıyla değerlendirildiğinde Amerikan Kongre Kütüphanesi dijital arşivinde yer alan II. Abdülhamid koleksiyonundaki görseller sosyal bilgiler ve tarih derslerinde konunun amacına, kazanımlarına, bilgi, beceri ve değerlere uygunluğuna göre kontrol edilerek kullanılabileceği belirlenmiştir. Ancak öğretmenin dijital teknolojiyi kullanma becerisi, deneyimi, okulun internet erişimi, teknolojik araç ve gereçlerin varlığı veya yokluğu öğrenme sürecini etkileyen faktörler arasındadır. Bu sonuçlar doğrultusunda şu öneriler yapılabilir: Bu görseller, sosyal bilgiler derslerinde özellikle kültür ve miras öğrenme alanında öğrencilere tarihi kültürel kalıntılar ve milli kültür öğeleri hakkında görsel bir perspektif sunabilir. Ortaöğretim 11. sınıf tarih derslerinde, II. Abdülhamid dönemi eğitim sistemi ve okullarıyla ilgili konuların öğretim sürecinde kullanılması, öğrencilere tarihi bağlam içinde eğitim sistemi ve okul hayatı hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmak, karşılaştırma yapmak, tarihsel empati ve tarihsel düşünme becerilerinin gelişimini destekleyebilir. Öğretmenler, bu görselleri derslerinde kullanırken öğrencilerin ilgi düzeylerini ve öğrenme stillerini dikkate almalıdır. Çünkü dijital koleksiyonlar, tarih öğretimine yeni perspektifler kazandırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle öğretmenlere bu kaynakları daha geniş bir şekilde kullanma konusunda destek sağlanmalıdır. Ayrıca, disiplinler arası işbirliği ile tarih konularının öğretimi zenginleştirilebilir. Dolayısıyla bu görseller, sosyal bilgiler dersinin kültür ve miras öğrenme alanı yanı sıra ortaöğretim tarih dersinde de etkili bir şekilde kullanılabilir.

Kaynaklar

- Acun, F. (2011) Görselden tarih yazmak. Vedat Engin & Ahmet. Şimşek. (Ed.). *Türkiye’de tarih yazımı*. İçinde (s. 421-434). İstanbul: Yeditepe Yayınevi
- Açıkgöz, K. (2007). *Aktif öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları
- Ak, M. M., Erdoğan, M. F. & İlhan, G. O. (2020). Görsel bir öğretim materyali olarak dijital çizgi roman tasarımı: Gezdim, gördüm, öğrettim. *Journal of History School*, 47, 2458-2484.

- Akbaba, B. (2003). *Tarih öğretiminde fotoğraf kullanımı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Akbaba, B. (2009) Sosyal bilgiler öğretiminde görsel materyallerin kullanımı. Mustafa Safran. (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi (birinci baskı) içinde* (s. 283-319). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Akyol, E. D. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları*. s. 31, 33-47.
- Albayrak, M. & Şeker, K. (2014). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı eğitiminde modernleşme*. İstanbul: Bion Matbaacılık
- Alkan, M. Ö. (2019). II. Abdülhamid döneminde eğitim ve ideoloji. M. Bulut, M. E., Kala, N., Salık & M. Nar (Eds). *Sultan II. Abdülhamid dönemi: siyaset, iktisat, dış politika, kültür, eğitim*. İçinde. (s. 309-367). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Allen, W. (1986). *Abdülhamit II koleksiyonu*, (Çeviren: Vasıf K. Kortun), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 16-19.
- Aslan, H., & Turan, İ. (2016). Tarih öğretmenlerinin görsel materyal kullanım düzeyleri 1. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (18), 347-361.
- Atay, S. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğrafın başlangıcı. *Türkler Ansiklopedisi*. c. 15: 518-523. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Bal, M. S. & Yiğittir, S. (2012) Okul duvarlarındaki görsellerin tarih öğretimi açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3), 999-1016.
- Balkaya, A. (2002) *İlköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde tarihsel kanıtların etkililiği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Bayram, H. (2020). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretimi ve dijital okuryazarlık*. [Sözlü bildiri]. 3. Uluslararası Uzaktan Öğrenme ve Yenilikçi Eğitim Teknolojileri Konferansı, 204-215.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, s. 11, c. 11: 23-32.
- Can, S. (2011). II. Abdülhamid dönemi Osmanlı mimarisi ve sanat anlayışı. M. Hülalü & A. Cihan (Eds). *Devr-i Hamid-Sultan II. Abdülhamid*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları. 25-41.
- Demircioğlu, İ. (2012) Tarih öğretimi, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı (birinci baskı) içinde* (s. 1-12). Ankara: Pegem Akademi.
- Eskici, E. & Altun, A. (2023). Sosyal bilimlerde dijitalleşme ve sosyal bilgiler öğretim programına yansıtılması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (4), 1686-1719 doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1322731
- Genç, A., & Orhan M. Ç. (2008). *Sultan II. Abdülhamid arşivi İstanbul fotoğrafları*. İstanbul: Kültür A.Ş.
- Georgeon, F. (2012). *Sultan Abdülhamid*. 2. bs. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gunning, D. (1978). *The Teaching of history*, London.
- Gül, O.K. & Gez, A. (2021), Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin sınıf ve web temelli tarihsel birincil kaynakları kullanma durumları. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 5(1), 79-97
- Gülaçtı, İ. E. (2017). *Fotoğraf ve propaganda ilişkisi bağlamında batılılaşma propagandası olarak II. Abdülhamid armağan albümleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Gündüz, M. (2008). II. Abdülhamid dönemi eğitimi ve ideolojisi üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. c.6, s. 12: 243-286.
- Güngör Akıncı, B. A., & Dilek, D. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36(36), 5-27
- İnel, Y. (2014). *Sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan bilgisayar temelli materyallerin 6. sınıf öğrencilerinin dikkat ve motivasyon düzeylerine etkisi* [Yayınlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kaplan, M., Can, M. & Karakaya, Y. (2023). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf ders kitabı*. O. Yazıcı (Ed). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M., Can, M. & Karakaya, Y. (2023). *Tarih 10. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara
- Kodaman, B. (1998). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Library of Congress Digital Collectios (2023). *II. Abdülhamid schools*. <https://www.loc.gov/collections/abdul-hamid-ii/?fa=subject:education%7Csubject:schools>
- Library of Congress Digital Collectios (2023). *When was the Library built?*. https://www.loc.gov/about/frequently-asked-questions/#what_lc
- Library of Congress Digital Collectios (2023). *Abdülhamid II Collection*. <https://www.loc.gov/collections/abdul-hamid-ii/about-this-collection/>
- Library of Congress Digital Collectios (2023). *Private schools*. <https://www.loc.gov/collections/abdulhamidii/?fa=subject:education%7Csubject:private+schools>
- Library of Congress Digital Collectios (2023). *Subjects in Abdul Hamid II Collections*. <https://www.loc.gov/collections/abdul-hamid-ii/index/subject/?fa=subject:education>
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2023). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Nichol, J. (1996) *Tarih öğretimi*, çev. Mustafa Safran, Ankara
- Pala, F. (2021). Sosyal bilgiler dersi tarihe yolculuk ünitesi bağlamında dijital hikâye kullanımının öğrenci akademik başarı ve kalıcılığa etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 43-58.
- Sağlamgöncü, A. (2016). *Sosyal bilgiler dersi öğrenme ortamlarına görsel okumayı eklemek: örnek bir uygulama*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Stow, W., & Haydn, T. (2000). Issues in history teaching. James A. and Robert P. (Eds.). *Issues in the teaching of chronology* (pp. 83-97). Routledge
- Şimşek, A. (2003). Tarih öğretiminde görsel materyal kullanımı. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 143- 157.
- Şimşek, A. (2012) Görsel tarih materyalleri. İsmail H. Demircioğlu & İbrahim Turan. (Ed.). *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı (Birinci baskı) içinde* (s. 135-131). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ulusoy, K., & Gülüm, K. (2009) Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 85-99.
- Uyanık, N. & Duranoğlu, H. M. (2017). II. Abdülhamid'in Amerika Birleşik Devletleri kongre kütüphanesi'ne gönderdiği fotoğraf albümleri ve bu albümlerde yer alan Konya fotoğrafları. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi [Tarihin peşinde]*, 18, 319-336
- Yalçın, A. (2022). Sosyal bilgiler, dijital okuryazarlık ve artırılmış gerçeklik uygulamaları. Emre Kuzugüdenli (Ed.), *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar VI*. İçinde, 19-30, İstanbul: Artikel Akademi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications (Vol. 6)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardiç, M., Yıldız, S. & Ardiç, Y. (2020c). *Tarih 11 sınıf ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.